

K DRUHÉMU ŽIVOTU JANA HUSA

PAVEL HELAN

ON THE SECOND LIFE OF JAN HUS

Jan Hus's second life started at the moment of his death, when he became a representative and symbol of Hussite ideas to both his followers and his adversaries. During the centuries that followed the image of this Church reformed had undergone many transformations, received different coats of ideological paint, and was interpreted and misinterpreted to serve various purposes. He was seen as an arch-heretic, Czech patriot, and a model revolutionary. Various ideologies adjusted and transformed his image by emphasising those aspects of his life and thought that suited their own notions.

Key words: Jan Hus – commemoration – memory – nationalism – socialism – political capital

V souvislosti s Mistrem Janem Husem si je třeba uvědomit, jak zásadní pro jeho vnímání je nejen jeho historická postava samotná, ale i jeho druhý život, který začíná vlastně již v okamžiku jeho smrti, kdy se stává reprezentantem a symbolem idejí husitství jak pro jeho pokračovatele, tak i odpůrce. Málokdo v české historii přitom prošel v průběhu následujících věků v souvislosti se společenskými změnami tolika proměnami a byl opatřen ideologickými nátěry jako tento církevní reformátor.

V průběhu doby byl považován za arcikacíře, zločince, českého vlastence i vzorového revolucionáře. Každý ideový směr každé doby si jeho odkaz upravoval a proměňoval ke svému vlastnímu obrazu s důrazy na ty či ony aspekty jeho života a myšlenek.

Jak již bylo řečeno, počátky tohoto druhého života začínají již v okamžiku Husovy kostnické hranice. Už Husovi následovníci z řad jeho současníků se štěpí do různých směrů, které proti sobě stanou i ve zbrani, a radikálnější, z nichž nejvýraznější jsou zřejmě adamité (o kterých však, nutno podotknout, máme jen částečné informace), dezinterpretují Husovy myšlenky *ad extremum*.

Další dimenzi dostane Husův symbol ve chvíli, kdy se k němu přihlásí vůdčí postava německé reformace, Martin Luther. Tím dochází k dalšímu šíření věhlasu Jana Husa v Evropě, zejména v protestantských zemích, a to v perspektivě Husa jako Lutherova předchůdce – i v tomto případě se jedná o jistý posun, a tedy i částečnou dezinterpretaci původních Husových myšlenek.

V následující epoše byl Hus vnímán vyhraněně – obecně v katolických kruzích jako arcikacíř, v protestantských jako předchůdce reformace, respektive někdy i jako první reformátor. Tato situace trvala do osvícenské doby, kdy někteří osvícensky smýšlející kněží začali Husa prezentovat jako mučedníka svědomí a muže, který hájil primát státní moci proti papežské vládě.¹

¹ Sv. Petr ČORNEJ, *Boží bojovníci – Dva vzorce husitského mýtu*, Dějiny a současnost 9, 2008, s. 14–16, zde s. 15.

Nové zásadní impulzy přineslo 19. století, zejména ve svém závěru a přechodu do století následujícího. S rozvojem národního vědomí a důrazem na problematiku sociálních otázek ve společnosti se i postava Jana Husa stala novým symbolickým předobrazem. Odpůrce katolické církve se proměnil v bojovníka za národ v moderním slova smyslu a za socialismus.

Jestliže v Německu byl Hus vnímán stále jako Lutherův předchůdce, stává se – stále v tomto smyslu – například ve spisu Friedricha von Bezolda *Dějiny německé reformace* z roku 1890 v podstatě i předchůdcem socialismu.²

Hus a husitství vůbec jako symboly touhy po sociální rovnosti se však objevují již dříve i v některých románech ve Francii. Tyto myšlenky jsou obsaženy například v knize Pierre-Théophile-Roberta Dinocourta *Nevolník patnáctého století*³ z roku 1822 či ve spisech George Sandové.⁴

Pro francouzského levicového myslitele Louise Blanca byl Hus výslovně průkopníkem revolučního pokroku ve smyslu socialistických idejí. V jeho spise *Dějiny francouzské revoluce* je Hus líčen jako završovatel „první revoluce teologů“. V ní a právě v Husově teologii Blanc vidí počátek všech revolucí, které nejsou naplněny ničím jiným, než socialismem. Všechny moderní vzpoury vůbec mají dle Blanca počátek právě v Husově kauze na koncili v Kostnici.⁵ Francouzské prostředí bychom v tomto smyslu mohli analyzovat ještě mnohem hlouběji a širěji, výše uvedené případy uvádím pouze jako reprezentativní (z dalších vzpomeňme např. Ernesta Denise, Louise Légera aj.).

Reflexi Jana Husa nacházíme i v prostředí italském, kde sice nebyl v 19. století vnímán přímo v socialistických nuancích, avšak o to silněji – v souvislosti s místní situací – jako odpůrce papežské světské moci a představitel pokroku. Právě v tomto smyslu na Husa vícekrát odkazuje například jeden z předních představitelů *risorgimenta* Giuseppe Mazzini. Ve svém rozsáhlém článku *Stav Evropy a její budoucnost* z roku 1852, kde proklamuje boj za nové uspořádání budoucnosti v duchu humanity a v duchu národů, v níž lidé, zabývající se národní kauzou vytvoří „pyramidu, na jejímž vrcholu je Bůh a veškeré lidstvo (humanita) je základem“, odkazuje v základu myšlenek nového uspořádání na „naše otce, následovníky Husovy“.⁶ Též ve svém článku *Řím a francouzská vláda* z října 1849 kritizuje papežství ve formě, v jaké se nalézá, a vytyká mu mj. i potlačení náboženského usilování symbolizované Janem Husem.⁷ Na Husovu postavu pak Mazzini odkazuje i jinde.⁸ I další z „otců Itálie“ – Giuseppe Garibaldi – vzdal v roce 1869 v dopise Karlu Sladkovskému a Výboru Husových oslav čest „památku

² Friedrich von BEZOLD, *Geschichte der deutschen Reformation*, Berlin 1890. Mezi předchůdce socialistického a dělnického hnutí zařadil husity například i marxista Karl Kautsky (Praha 1854 – Amsterdam 1938). Viz P. ČORNEJ, *Boží bojovníci*, s. 16.

³ Pierre-Théophile-Robert DINOCOURT, *Le serf du quinzième siècle*, Paris 1822.

⁴ Vlastním jménem Amandine Lucie Aurore Dupin (Paříž 1804 – Nohant 1876), nekonvenční francouzská spisovatelka, mezi jejíž předky patřil i saský kurfiřt a polský král August II. Jméno Sand začala používat podle příjmení svého milence, se kterým žila v době, kdy začala psát. Její čtyřsvazkový román *Consuelo* a na něj volně navazující *Hraběnka z Rudolstaatu* byly přeloženy Žofíí Podlipskou a vydány česky v Praze v letech 1865 a 1867. Dějově se sice odehrávají až v 18. století, avšak odkazují často na Jana Husa a zejména pak na Jana Žižku a Husovy následovníky. Zároveň jakoby doplňkem k těmto románům napsala George Sandová knížku o Janu Žižkovi a o Prokopu Velikém.

⁵ Louis BLANC, *Historie de la Révolution Française*, Leipzig 1847, viz zejména s. 13–24.

⁶ Giuseppe MAZZINI, *Condizioni e Avvenire dell'Europa*, in: Týž, *Scritti editi ed inediti*, X, Imola 1911, s. 172–209.

⁷ Týž, *Roma e il Governo di Francia*, in: idem, *Scritti editi ed inediti*, VII, Milano 1864, s. 98–117, cit. s. 111.

⁸ Například ve svém dopise tetě, psaném v Lausanne 23. srpna 1831, přirovnává k Husovi Félicité Roberta de Lamennais. Týž, *Scritti editi ed inediti*, X, s. 33–34, Husovo jméno používá i v jiném historickém pojednání. Viz Týž, *Scritti editi ed inediti*, nuova serie IV, Imola 1990, s. 430–443.

vznešeného Jana Husa“.⁹ A Husovo jméno se objevuje i mezi dalšími postavami, vnímanými jako symboly hlasatelů revoluce nového věku proti věku starému ve znamení zpátečnické kněžské moci v hymnu Giosuè Carducciho *Óda Satanovi* vydaném roku 1865, básni, v níž se mísí oslava antického pohanství, reformačního myšlení a technického pokroku:

*Vý, kdož jste nezhaslí
ni v jisker dešti
Huse a Wiclífe,
vy hlasy věští,*

*napjatým vzduchem necht'
křik váš se nese:
věk nový jde a čas
naplňuje se.*

*Mitry a koruny
se kymácejí:
z klášterů odboje
rachoty znějí,*

*a bít a kázat boj
nebrání štola,
již Girolamo má
Savonarola.*

*Luther již odhodil
svou mnišskou kápi;
shod' pouta, myšlenko,
jimiž tě trápí,*

*zasvíť, ať září svou
blesk obepne tě;
výš, hmoto! Satan je
pánem teď v světě...¹⁰*

Báseň vyvolala v Itálii velkou pozornost a přinesla Carduccimu nadšený obdiv revoluční mladé generace, pro kterou se slovy Jaroslava Vrchlického stala „dárce civilizace ve službách lidstva, duchem zdravého, silného odboje, protestem leda jen proti tmářství a zpátečnictví všeho druhu“.¹¹

⁹ Viz Pavel HELAN, *Risorgimento a české země*, in: Zdeněk Hojda – Marta Ottlová – Roman Prahel (edd.), *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*, Praha 2012, s. 244–246.

¹⁰ Giosuè CARDUCCI, *K Satanovi*, překlad Zdeněk Kalista, in: *Hrozny v sloupoví*, Praha 1967, s. 33–35.

¹¹ Jaroslav VRCHLICKÝ, *Dílo G. Carducciho*, *Zvon* 1/46, 1900–1901, s. 541–543; srv. Zora JANDOVÁ, *Jaroslav Vrchlický a italská poezie jeho doby*, Praha 1998, s. 13–14.

V revolučním antiklerikálním pojetí, a to opět v socialistické linii, pak Jana Husa vnímá na počátku století dvacátého jako vzor i Benito Mussolini, který ještě jako radikální socialista vydal o českém mysliteli v roce 1912 v Římě celou knížku. V této malé publikaci, obsahující množství faktografických chyb a nepřesností, můžeme nalézt i italské překlady písně *Ktož sú boží bojovníci*, výňatků z několika Husových listů či text Martina Luthera, kterým tento doplnil vydání souboru Husových listů v roce 1537. Mussolini byl k sepsání knihy inspirován svými kontakty s organizací Volná myšlenka¹² a Jan Hus byl v daném okamžiku pro autora vzorem, který měl jeho veškeré sympatie.¹³

V českém prostředí se od 19. století Jan Hus stal, značně díky pojetí Husa a husitství Františkem Palackým, zejména symbolem národním, postupně doslova národním politickým kapitálem v souvislosti s bojem za české právo. Intenzita vnímání Husa jako českého patriota byla markantní zejména po rakousko-uherském vyrovnání, kdy Češi žádali uznání českého státního práva a korunovaci Františka Josefa I. Habsburského českým králem. Že tato funkce Husova symbolu, která přesáhla dosavadní konfesní hranici, byla významná, je zřejmé například i ze skutečnosti, že v roce 1868 uspořádalo několik set Čechů první demonstrativní pouť do Kostnice a o rok později se zúčastnilo vzpomínkové slavnosti v Husinci u příležitosti 500. Husova narození na několik desítek tisíc lidí.¹⁴ Češi se začali označovat za Husův národ a k jeho odkazu se hlásila většina národních stran.¹⁵ Ve smyslu národního hrdiny se Jan Hus dostal i do popředí umělecké tvorby v Čechách – vznikají jeho pomníky (první v Jičíně r. 1872 od Antonína Suchardy). Hus a husitství bylo oblíbeným tématem v malířství i v literatuře (v ustálené formě zmytizované fyzické Husovy podoby, tak jak ji vnímáme i dnes), a v návaznosti na historika Františka Palackého je to spisovatel Alois Jirásek, který v podstatě svými díly vytváří obraz Husa a husitství v české společnosti.¹⁶

Dvacáté století zesílilo uvedené motivy „druhého života“ Jana Husa, které se objevily ve století předchozím. Jan Hus je opět jasným politickým kapitálem, když v den výročí jeho smrti, 6. července 1915 v Ženevě T. G. Masaryk jeho jménem vyhláší boj proti Rakousku-Uhersku. A nikoliv náhodou pak v názvech jednotlivých vojenských útvarů československých legií výrazně zaznívá husitská symbolika včetně Husova jména samotného.¹⁷

Po vzniku Československé republiky se k Husovi hlásila nově vzniklá Církev československá a jeho jménem se nazývají mnohé její nově vznikající sbory. Již od vzniku ČSR se

¹² K problematice viz Antonín K. K. KUDLÁČ, *Příběh(y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

¹³ Benito MUSSOLINI, *Giovanni Hus il Veridico*, Roma 1912; viz blíže Pavel HELAN, *Duce a kacíř. Literární mládí Benita Mussoliniho a jeho kniha „Jan Hus, muž pravdy“*, Brno 2006.

¹⁴ Srč. Václav STARÝ, *První Husovy oslavy v Husinci*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 203–208.

¹⁵ Mladočeská strana byla příležitostně nazývána neohusity, zejména ze strany německy píšících novinářů. K Husovi a jeho odkazu se hlásili nejen měšťanské strany, ale i sociální demokraté. Zdeněk HOJDA, *Jak slaví národ Husův – Jan Hus jako české jubileum*, Dějiny a současnost 8, 2008, s. 42.

¹⁶ Viz zejména tři románové trilogie *Mezi proudy* (1887–1890), *Proti všem* (1894) a *Bratrstvo* (1899–1909) či Jiráskovu trilogii divadelních her *Jan Hus*, *Jan Žižka a Jan Roháč*, které vznikly v rozmezí let 1902–1915.

¹⁷ Například Československá střelecká brigáda v Rusku, bojující u Zborova, byla složena ze tří střeleckých pluků, nesoucích následující názvy: 1. střelecký pluk „Mistra Jana Husí“, 2. střelecký pluk „Jiřího z Poděbrad“, 3. střelecký pluk „Jana Žižky z Trocnova“. Může být též zajímavé, že jeden z předních protagonistů myšlenky nezávislého Československa, Milan Rastislav Štefánik, si ještě v mládí během studií v Praze nechal podle mýtického typu Jana Husa, který byl pro něj následováníhodný vzor, narůst vousy. Viz Peter MACHO, *Bohatýr a mučedník – Mýtus Milana Rastislava Štefánika*, Dějiny a současnost 7, 2008, s. 15.

objevovaly návrhy na uzákonění Husova dne jako oficiálního státního svátku.¹⁸ Zákon č. 65/1925 Sb. z 3. dubna 1925 pak zavedl Husův den jako památný den a den pracovního klidu v rámci nového zákona o nedělích, svátcích a památných dnech. Pro oficiální reprezentaci nového československého státu byl Husův symbol tak důležitý, že v červenci 1925 Husovy oslavy dokonce vyústily v otevřenou roztržku Československa se Svatým stolcem, a to i přesto, že už od předběžných jednání bylo Svatým stolcem jasně dáno předem najevo, že nebude oslavu Jana Husa akceptovat.¹⁹ V této souvislosti kromě nacionálního aspektu musíme vnímat i levicové zaměření významné části československé reprezentace počátku dvacátých let, opět související se sociálními aspekty, i skutečnost, že pro mnohé byla katolická církev vnímána jako spojenec zničeného Rakousko-Uherska.

Po nástupu komunistického režimu, který se považuje za „dědice revolučních tradic“, pokračuje tradice Husa národního a výrazně zesiluje obraz Husa socialisty, a to až v přetvoření tohoto myslitele v jakéhosi prvního komunistu.²⁰ I zde komunistická strana jen rozvíjela linii, kterou její představitelé razili již v meziválečném období.²¹ Typickým mediálním obrazem tohoto pojetí je pak velkofilm *Jan Hus* z roku 1954 od režiséra Otakara Vávry.²²

Nejde však o jediný pohled na Husa v průběhu existence socialistického Československa. V době myšlenkového uvolnění koncem 60. let vystupuje symbolika Jana Husa jako symbolu boje za svobodu projevu proti oficiální moci. Opět jde o starší aspekt, během *Pražského jara* však tento stojí v popředí. Na Jana Husa se odvolal filosof Karel Kosík ve svém projevu na IV. sjezdu československých spisovatelů v červnu 1967, kdy na základě Husova činu zdůraznil nutnost jednoty rozumu a svědomí.²³ Tento sjezd, který se konal v Národním domě na Vinohradech v Praze ve dnech 27.–29. června 1967, se změnil v protestní tribunu

¹⁸ Již na konci března 1919 byl Národnímu shromáždění ČSR předložen skupinou levicových poslanců (mj. též Aloisem Jiráskem) návrh zákona, kterým se měly rušit svátky církevní a zavádět svátky národní a občanské (tisk č. 705 ze dne 26. března 1919). Jeho navrhovatelé považovali za bezpodmínečně nutné, aby veškeré veřejné zřízení bylo proniknuto duchem nové doby a zbabělo se přezilých dřívějších pozůstatků, mezi které podle nich patřilo i svěcení církevních svátků. Podle jejich důvodové zprávy k návrhu zákona chyběl převážně většině národa vnitřní vztah k těmto významným dnům. Uvedený poslanecký návrh měl dvě následující teze: Za prvé – všechny církevní svátky měly být bez výjimky zrušeny a přeměněny na klasické pracovní dny. Za druhé – jako náhrada za zrušené církevní slavnosti měly být nově zavedeny tyto dny, které v dějinách českého lidu mají svůj velký význam: 1. květen, 6. červenec a 28. říjen, přičemž nepoměr mezi zrušenými a novými svátky měl být pracujícím kompenzován každoroční placenou dovolenou v délce 5–7 dní. Navrhovatelé však například zcela opomenuli zařadit do kalendáře dny, které pokládal za významné slovenský národ. Tato reforma kalendáře, ignorující historii, tradice a přesvědčení většiny obyvatelstva ČSR, nakonec legislativním procesem neprošla. Poté byla tato otázka znovu otevřena až po několika letech.

¹⁹ Viz např. Vaticano, Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Rapporti delle Sessioni, 1925, 79/1283.

²⁰ K pohledu komunistického režimu na Jana Husa v 50. letech srv. Zdeněk NEJEDLÝ, *Hus a naše doba*, Praha 1952.

²¹ Srv. např. Jiří KOŘALKA, *Pojetí dějin husitství v ideologicko-politické argumentaci československých komunistů v letech 1934–1936*, Husitský tábor 1, 1978, s. 79–97; srv. V. STARÝ, *První Husovy oslavy v Husinci*, s. 208.

²² Film *Jan Hus* je prvním dílem výpravné Husitské trilogie. Navazují na něj filmy *Jan Žižka* a *Proti všem* z let 1955 a 1956. Původní jiráskovská inspirace je silně přetvořena v duchu oficiální komunistické ideologie.

²³ Jistou zajímavostí může být, že Karel Kosík v celém svém projevu Jana Husa výslovně nejmenoval a důsledně ho nazýval „českým intelektuálem 15. století“. Kosíkův proslav začíná citací z Husova listu z 18. června 1415, ve kterém Hus odmítá návrhy jednoho koncilního teologa, které nemůže akceptovat „bez odporu svědomí“. Kosík tento dopis označuje za ojedinělý ve světové literatuře, patříci „k oněm nesmrtelným myšlenkám, v nichž se vystavují pravdy o člověku a světu“. Kosíkův projev pak končí slovy: „Český intelektuál 15. století volil proto mezi svědomím a rozumem na jedné straně a nihilismem na straně druhé. A protože rozpor mezi pravdou a nicotou je radikální, zdá se, že také jeho volba mohla být pouze radikální.“ Viz Karel Kosík, proslav, in: *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů /protokol/, Praha 27.–29. června 1967*, Praha 1968, s. 107–109.

proti státní moci a cenzuře a je příznačné, že i oběť Jana Palacha byla spojována s mučednickou smrtí Jana Husa.²⁴

Na závěr bych chtěl zmínit alespoň ještě dva momenty související s druhým životem Jana Husa. Prvním je odkaz na jeho osobnost ze strany pražského arcibiskupa kardinála Josefa Berana během projevu na obhajobu náboženské svobody a svobody svědomí na druhém zasedání II. vatikánského koncilu 20. září 1965. Druhým je vyjádření papeže Jana Pavla II. v samém závěru minulého století, v jeho projevu k účastníkům symposia o mistru Janu Husovi v Římě při závěrečné audienci dne 17. prosince 1999.²⁵ To se stalo totiž oficiálním zlomem pro vnímání postavy českého myslitele a rektora Univerzity Karlovy ze strany oficiálního stanoviska katolické církve. Právě Husův druhý život je vzhledem ke své různorodosti v každém případě výzvou k hlubšímu zkoumání.

PAVEL HELAN

Zum zweiten Leben des Jan Hus

ZUSAMMENFASSUNG

Das zweite Leben von Jan Hus begann im Augenblick seines Todes, als er zum Vertreter und Symbol der Ideen des Hussitismus sowohl für seine Nachfolger als auch für seine Gegner wurde. In den folgenden Jahrhunderten unterlag das Bild dieses Kirchenreformators vielen Veränderungen, wurde ideologisch getüncht und zielgerichtet interpretiert. Hus galt als Erzketzler, Verbrecher, tschechischer Patriot und als vorbildlicher Revolutionär. Verschiedene ideologische Richtungen haben sein Vermächtnis geschminkt und solche Aspekte seines Lebens und Denkens abändernd hervorgehoben, mit denen sie ihr eigenes Bild begründeten.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

²⁴ Palachův pohřeb 24. ledna 1969 byl vypraven přímo od Husovy sochy na nádvoří Karolina a jsou známé letecké záběry desítek tisíc lidí smutečního průvodu, který se vine kolem sochy Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze.

²⁵ Text projevu viz *Jan Pavel II. o Janu Husovi*, Teologické texty 5, 1999, s. 172. Jan Pavel II. o Janu Husovi hovořil již během své návštěvy Československa v dubnu 1990 na Pražském hradě, kde vyzvedl bezúhonnost jeho osobního života a úsilí o vzdělání a mravní povznesení národa. Viz *Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve*, Praha 2007, s. 25–26. Viz též *Jan Pavel II.: 21.–22. dubna 1990: Projevy – promluvy – poselství*, Praha 1990, s. 65.